

**JINDŘIŠKA SVOBODOVÁ, ONDŘEJ BLÁHA,
IVANA DOBROTOVÁ, ADAM WARZECHA (2020):
THE POWER OF SPEECH: A CRITICAL READING OF MEDIA
AND POLITICAL TEXTS**

Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

Ekaterina Rycheva

Cílem monografie je analýza současných trendů ve veřejné komunikaci (masmédia a politika) v České republice a v Polsku od roku 1945 do současnosti. Analýza pokrývá rozsáhlý soubor psaných a mluvených textů (články v novinách a časopisech, blogy, pohledy, propagandistické knihy, televizní diskuse, dokumenty, talk show, projevy). Hlavním záměrem vědců bylo charakterizovat expresivní jazykové prostředky z kvantitativního i kvalitativního hlediska. Studie je založena především na teorii analýzy diskurzu, tj. vybraný materiál byl zkoumán s ohledem na širší sociolingvistický kontext mediální komunikace zahrnující demografická specifika, systém hodnot, politickou situaci, ideologie atd. Velká pozornost je věnována kritické diskurzivní analýze (CDA — critical discourse analysis), která kombinuje lingvisticky orientovanou textovou analýzu s multidisciplinárními prvky. Díky této metodě mohli autoři sledovat komunikativní záměry mluvčích a zkoumat použití expresivních jazykových prostředků a komunikační strategie v širším kontextu.

Analýza mediálních textů není jen předmětem výzkumu v lingvistice, ale například i v mediálních studiích, sociologii, politologii a v mezioborových disciplínách — v sociolingvistice, psycholingvistice, kognitivní lingvistice atd. Recenzovaná kniha přispívá k rozvoji metod analýzy mediálního a politického diskurzu a k analýze řečového portrétu veřejně známé osoby (Čmejrková–Hoffmannová 2003; Lehečková 2019; Homoláč–Mrázková 2017; Svobodová–Hamrusová–Hinková 2018; Štefančík 2017 atd.). Autoři rozebírají specifika prezentace informací v masmédiích pomocí speciálních komunikačních technologií a popisují zvláštnosti ve vnímání světa širší společností.

Kniha se skládá z devíti kapitol. První z nich je teoretická, ostatní poté postupně rozvíjejí pestrá témata související s analýzou různých oblastí veřejné komunikace.

Větší část knihy je napsána v angličtině (kapitoly 1–6, 9), dvě kapitoly jsou v polštině (7, 8).

První kapitola *Discourse and Its Critical Reading* (Jindřiška Svobodová) je věnována úvahám o pojmech „diskurz“ a „text“ a podrobnému popisu přístupu kritické analýzy diskurzu. Autorka zdůrazňuje, že diskurzivní analýza zahrnuje charakteristiky účastníků komunikace a situační kontext. Tato kapitola obsahuje citace badatelů v oblasti analýzy diskurzu, a to jak vědců zahraničních (N. Fairclough, T. A. van Dijk, R. Wodak, M. Reisigl), tak i českých (J. Hoffmannová, J. Kraus). Autorka důsledně popisuje rysy různých „klasických“ přístupů kritické diskurzivní analýzy (dialekticko-relační přístup, diskurzivně-historický přístup, sociálně kognitivní přístup) v komparativním aspektu. Kromě popisu shod a rozdílů různých škol věnuje badatelka pozornost i metodě kritického čtení. Podle Svobodové by měl být příjemce zprávy schopen rozeznat cíle a hodnoty jednotlivých médií a identifikovat jejich motivace a záměr, jež určují výběr informace vyskytující se v mediálním prostoru

(takzvaný „gatekeeping“). V tomto ohledu metoda kritického čtení předpokládající korelaci posouzení obsahu textu s osobní zkušeností čtenáře přispívá nejen k reflexi, ale i k řešení sociálních problémů.

V druhé kapitole *Communist Newspeak: A Specific Discrimination Discourse* (Ondřej Bláha) autor zdůrazňuje nebezpečí manipulace recipientovým vědomím prostřednictvím jazyka ve veřejném prostoru. Pro popsání pragmatické orientace manipulativních textů používá autor v úvodu krásnou metaforu: „a manipulative text is thus primarily a sea of words constantly repeated like waves“ (s. 25). Kapitola je postavena na srovnání náboženských a ideologických textů. Badatel ukazuje, jak se manipulativní vliv uskutečňuje pomocí zvláštních jazykových prostředků (slogany, antiteze, opakování klíčových slov atd.). Autor věnuje pozornost kognitivně-pragmatickým rysům politického diskurzu, konkrétně aktualizaci opozice „přítel-nepřítel“. Jako obecný pojem pro jazyk tohoto typu používá Bláha slovo „newspeak“ (název úředního jazyka totalitního státu z románu George Orwella 1984) a pak důkladně rozebírá klasifikaci sémantických rysů pravidelně se vyskytujících v manipulativních totalitních textech (J. Bralczyk). Autor nejen podrobně popisuje manipulativní rysy jazyka totalitního státního systému, ale uvádí i názorné příklady.

Třetí kapitola „Mopheads“ as the Target of Verbal Aggression in Czech Media of the 1960s and 1970s (Ondřej Bláha) navazuje na předchozí část a je věnována výskytu slovní agrese v českých médiích, jenž je spojen s pronásledováním dlouhovlasých mužů, kteří obvykle vyznávali hodnoty undergroundu. Autor poukazuje na specifikum totalitní polarizace světa, která se vyznačuje jasnou opozicí „přítel-nepřítel“ („my-oni“, „pozitivní-negativní“). Výzkumník se soustřeďuje na popis historického a kulturního kontextu, na prezentaci dlouhovlasých mužů jako ničitelů tradic a dobrého vkusu a na kriminalizaci této sociální skupiny. Velký přínos pro čtenáře představuje podrobná analýza projevů slovní agrese v mediálním kurzu, která je doprovázena příklady z českých médií. Autor uvádí nové pojmy, které byly vytvořeny jako hanlivý název pro tuto sociální skupinu (mánička, vlasatec). Následně porovnává a analyzuje jejich použití ve veřejném a mediálním prostoru, jež mělo vést k vybudování obrazu „nebezpečí“ a „hrozby“. Autor poukazuje na negativní dopad, který může mít podobné expresivní „označování“ konkrétní sociální skupiny a umělé vytváření obrazu „nepřítele“ pomocí jazykových prostředků.

Jiným významným tématem zastoupeným v knize je prezentace náboženství v českém mediálním prostoru v období normalizace, které se věnuje čtvrtá kapitola *Reflections on the Church and Religion in Czech Opinion Journalism Texts from the So-Called Normalisation Period* (Ondřej Bláha). V první části autor posuzuje vztah československého komunistického režimu k církvi a náboženství. Zdůrazňuje, že pro totalitní diskurz je charakteristický hanlivý přístup k náboženství, zvláště ke katolicismu, a touha vytvořit nový typ člověka („socialist humans“) a nový typ společnosti. Materiálem pro analýzu jsou texty z deníku Rudé právo (texty z roku 1969 a 1977, tj. ze začátku a z konce období normalizace). V následující části kapitoly se autor zabývá porovnáním prezentace neutrálních a negativních pojmů souvisejících s náboženstvím. Výsledky výzkumu, jenž byl proveden na základě kvantitativních dat z textového korpusu, ukázaly, že počet kontextů, v nichž jsou náboženství a církve negativně prezentovány v médiích, je přibližně třikrát vyšší ve zprávách ze zahraničí než z domova.

Na základě získaných výsledků autor spravedlivě dospěl k závěru, že v publicistice je „náboženství převážně ‚zlem‘ ohrožujícím českou společnost zvenčí“ (s. 57) a vztah k místní církvi je poměrně neutrální. Třetí část kapitoly je věnována dojmům, jež vyvolává používání náboženských pojmů, a zároveň se zaměřuje na kontextově-sémantickou analýzu použití expresivních jazykových prostředků. Autor demonstruje, že církev a náboženství byly prezentovány v publicistice především jako nedílná součást západního imperialismu, který se staví proti moderní socialistické společnosti.

Pátá kapitola *Critical Reading of News Reports* (Jindřiška Svobodová) se zaměřuje na obecné zobrazení událostí v současném mediálním diskurzu. Na začátku autorka uvádí, že mimořádný význam médií spočívá nejen v odrážení reality, ale i v jejím vytváření, ovlivňování a změně obrazu světa (fenomén gatekeepingu). Můžeme tedy dojít k závěru, že tato kapitola je logickým pokračováním první kapitoly. V této části se čtenáři mohou seznámit s metodou kritické analýzy tištěných zpráv a s aplikací analytického rámce. Podrobně autorka rozebírá metodu kritického čtení zpravodajských zpráv navrženou Allanem Bellem (Bell 2005), která vyžaduje od čtenáře zamýšlení nad obsahem textu, cílem jeho vytvoření, úhlem pohledu na předmět, na současný politický kontext a na sociální situaci. Velkým přínosem této kapitoly je komplexní rozbor zpravodajských zpráv pomocí algoritmu (odpovědi na otázky *Co? Kdo? Kde? Kdy? Událost a její struktura*), který pomůže čtenáři adekvátně interpretovat nabízené informace a odlišit názor od faktu. Podle Svobodové, „by applying this tool, we can determine whether the report makes it obvious what happened, how the event happened, whether there are any ambiguities, blank spots or confusion, and especially if any further explanation or addition is necessary“ (s. 69). Jednotlivé složky algoritmu autorka vhodně ilustruje ukázkami z masmédií, demonstruje strukturu zprávy a ukazuje, jak se novinář snaží ovlivnit vědomí příjemce.

Další součástí této publikace je analýza prezentace tématu umělého oplodnění, která se nachází v šesté kapitole *Critical Reading of News Reports Concerning Artificial Reproduction* (Jindřiška Svobodová). K odhalení přesvědčovacích a manipulativních strategií autorka používá metodu T. A. van Dijka, která spočívá v sociálně kognitivním přístupu k analýze diskurzu. Kapitola se zabývá tématem umělého oplodnění v letech 2017–2018 v online deníku iDNES.cz a postupně eviduje specifické pragmatistické strategie užívané v této oblasti. Autorka uvádí sociální kontext, který by mohl ovlivnit prezentaci tématu ve zprávách, a poté rozebírá makropropozici a tematickou strukturu zpráv a věnuje pozornost jejich aktérům. Za zmínku stojí použití tabulek s příklady, které slouží jako ilustrační materiál. Autorka dospívá k závěru, že toto téma bylo v médiích zveřejněno s přihlédnutím k zájmům pouze jedné strany, a to z důvodu získání určité výhody. Kromě toho se kapitola věnuje analýze jazykových prostředků, které podle Svobodové hrají důležitou roli v budování veřejného mínění: „By using a means of expression including an implicit evaluation (e.g. figurative speech, presupposition, an inherently expressive expression, etc.), the author influences the recipient, the way in which the message will be interpreted and the value frameworks into which it will be embedded“ (s. 93–94). Badatelka sleduje polarizovanou prezentaci tohoto tématu v médiích a jasné rozdělení do dvou skupin „my–oni“. Nedílnou součástí kapitoly jsou příklady, které slouží k potvrzení autorčiných závěrů.

Sedmá kapitola *Dyskurs — ideologia — agresja* (Ivana Dobrotová) se zabývá vlivem internetového diskurzu na komunikativní chování, jmenovitě na projevy jazykové agrese, tj. jakým způsobem internet jako médium ovlivňuje kvalitu diskurzu (s. 97). Autorka používá sociálně kognitivní přístup k analýze diskurzu, jenž dodává textologickému charakteru výroku sociální aspekt, a komentáře uživatelů internetu se tak stávají sociálním kontextem. Primárním cílem korpusové analýzy je určit možný rozdíl mezi internetovými komentáři a obsahem článku, kterého se tyto komentáře týkají. V kapitole autorka zdůrazňuje, že analýza materiálu odhaluje některé specifické stylistické rysy — používání expresivních jazykových prostředků, jmenovitě vulgárních výrazů v grafické podobě, které částečně skrývají tabuizovanou slovní zásobu. Badatelka rozebírá fungování nadávek a vulgarismů v internetovém diskurzu a uvádí, že vulgarizace diskurzu je univerzálním fenoménem a měla by být považována za jednu z charakteristických rysů současné polštiny (s. 101), tj. vulgárnost se stává mechanismem, který ničí klasicky chápanou strukturu logické koherence komunikace (s. 103). Podle Dobrotové jsou hlavními sémantickými poli diskurzu pole související se sociální péčí, s církevní institucí a s fašismem. Autorka zdůrazňuje souvislost mezi určitými poli diskurzu a naznačuje, že tento vztah se podílí na vytváření moderního jazykového obrazu světa. Periferními sémantickými poli (se slabší frekvencí) jsou pole související s českou a maďarskou problematikou a pole související s ruskou problematikou. Autorka dochází k závěru, že Polsko se celkově jeví jako zcela polarizovaný prostor a jazyková agrese se stává derivátem rostoucí agresivity ve společnosti.

V osmé kapitole *Harry Potter na stosie. Skandal jako dyskursywny proces społecznegu negocjowania znaczeń* (Adam Warzecha) se autor zabývá jednosměrnou a asymetrickou institucionální komunikací církve v rámci analyzované události a poukazuje na významové posuny, které jsou zaměřeny na aktivaci mechanismů přesvědčovacího vlivu a získání podpory. Následně rozebírá podstatu skandálu a skandalizační mechanismy pro udržování pozornosti příjemce. Podle Warzechy dochází v průběhu skandalizace k přehnané dramatizaci a nadsázce pomocí použití specifických expresivních prostředků: neologismů, rétorických otázek, antonomasie aj. (s. 126). Badatel sleduje sociální kontroverze spojené s pálením knih a zdůrazňuje, že tento konflikt a související diskuse odhalily napětí ve společnosti — například ve veřejných debatách o roli církve v současném Polsku (s. 127). Závěry kapitoly jsou autorem formulovány na základě zpracovaných výsledků zahrnujících ilustrativní materiál a sociální kontext. Kapitola také obsahuje grafy, tabulku s kvantitativními údaji a slovní mrak s klíčovými slovy, které vizualizují výsledky studie.

Devátá kapitola *Verbal Aggression as a Communication Strategy* (Jindřiška Svobodová) se věnuje zdvořilosti jako pragmatlingvistickému fenoménu a její realizaci v diskurzu masových médií. V úvodní části kapitoly autorka zmiňuje, že účastníci komunikace hodnotí znění projevů jako zdvořilé/nezdvořilé na základě vlastních zkušeností a vnímání tohoto fenoménu (s. 130). Jinými slovy, stejný výrok může být hodnocen jako zdvořilý, nebo naopak jako manipulativní, neupřímný či příliš formální. Velmi zajímavé jsou některé případy probírané v části zabývající se nezdvořilostí jako projevem verbální agrese v politickém diskurzu. Badatelka uvádí, že v politice se nezdvořilost nehodnotí jako porucha interakce a fiasko řečníka. Podle Svobodové může být nezdvořilost chápána jako určitá komunikační strategie, typická

pro politický diskurz, přičemž komunikační chování se hodnotí ve vztahu k zavedeným sociálním standardům, normám a kontextu a porušování slušnosti ohrožuje tvář adresáta (s. 136). Badatelka zdůrazňuje, že úmyslná nezdvořilost je projevem slovní agresivity, která může být implementována přímo (urážky, výhrůžky, výsměch atd.) nebo nepřímou (např. pomluva a smích za zády partnera). Kromě toho je v politické komunikaci nezdvořilost dokonce nástrojem k vytvoření požadovaného obrazu politika (s. 138). Autorka spojuje záměrné použití strategie slovní agrese s realizací síly: „Intentional aggression in political communication is a manifestation of power or an attempt to achieve a position of power, especially at the expense of the communication partner and by deliberately damaging the partner“ (s. 138). Přínosem této kapitoly je rozbor významné komunikační situace — politické debaty kandidátů na prezidenta České republiky v roce 2018. Z výsledků studie vyplývá, že oba kandidáti úmyslně používali slovní agresi jako únikovou strategii od nežádoucích témat. Druhá část této kapitoly pojednává o případech slovní agrese v médiích a v online komunikaci. Je třeba ocenit přehledné tabulky, které obsahují ilustrativní příklady s paralelním překladem, i kvantitativní údaje. Jak ukázala studie, účastníci televizní show používali slovní agresi k získání pozitivního hodnocení a vysoké pozice v soutěži. Naopak účastníci online diskuse používali tuto komunikační strategii pro upevnění sociálních vztahů mezi komunikanty. Takové deviantní chování účastníků fóra je zjevně určováno anonymitou internetové komunikace.

Z obsahového hlediska je třeba velmi pozitivně hodnotit fakt, že publikace podrobně zpracovává metodu kritického čtení a různých oblastí analýzy diskurzu a zahrnuje široký přehled expresivních jazykových prostředků používaných v politické komunikaci a masmédiích. Autoři přinesli množství příkladů, tabulek a jiných ilustrativních materiálů a pečlivě zpracovali dílo rovněž po formální stránce. Recenzovaná studie je velkým přínosem pro odbornou a širokou veřejnost.

BIBLIOGRAFIE:

- Bell, A. (2005): The discourse structure of news stories, in: Schiffrin, D. (ed.), *Approaches to media discourse*. 6 ed., Oxford: Blackwell Publishing. s. 64–104.
- Čmejrková, S. — Hoffmannová, J. (ed.) (2003): *Jazyk, média, politika*. Praha: Academia.
- Homoláč, J. — Mrázková, K. (2017): Znovuvedení kritické analýzy diskurzu do českého prostředí, *Slovo a slovesnost* 78. 3, s. 237–253.
- Lehečková, E. (2019): *Kritická analýza diskurzu v kontextu korpusové a kognitivní lingvistiky*. [online] [cit. 2021-07-10]. Dostupné z www.ujtk.ff.cuni.cz/wpcontent/uploads/sites/57/2015/11/Kriticka_analyza_diskurzu_v_kontextu_kor.pdf.
- Svobodová, J. — Bláha, O. — Dobrotová, I. — Warzecha, A. (2020): *The power of speech: a critical reading of media and political texts*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Svobodová, J. — Hamrusová, Š. — Hinková, B. (2018): *Kritické čtení mediálních textů*. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Štefančík, R. (ed.) (2017): *Jazyk a politika. Na pomezí lingvistiky a politologie II*. Bratislava: EKONÓM.